

NEKI ASPEKTI HRVATSKE TERMINOLOGIJE SRODSTVA

IVA PLEŠE

51000 Rijeka
Rastočine 6

UDK: 001.4:392.3:808.62

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 31.3.1998.
Prihvaćeno: 31.3.1998.

Ovaj je rad pokušaj analize nekih aspekata terminologije srodstva na temelju etnografske literature i terminologije srodstva u standardnom hrvatskom jeziku, a u usporedbi s osobinama terminologija srodstva kako su predstavljene u antropološkoj literaturi. Ispituje se mogućnost da se hrvatska terminologija srodstva odredi kao opisni sustav terminologije srodstva, odnosno, takav sustav koji posebnim nazivima međusobno razlikuje sve osobe uključene u srodstvo. Analiza pokazuje da je takvo određenje nemoguće jer je i samo razlikovanje između opisnog i klasificirajućih sustava utemeljeno na subjektivnoj točki istraživačeva gledišta. Ipak, iako termini hrvatske terminologije srodstva ne pokrivaju sve vrste i stupnjeve srodstva, njihov relativno veliki broj i ostvarenje određenih kategorija srodstva čini hrvatsku terminologiju srodstva jednim od sustava koji bi se mogao nazvati manje klasificirajućim. Ali za takvo određenje potrebna je usporedba s drugim sustavima terminologije srodstva koja ovdje nije provedena. Usporedba između normativnog sustava i uporabnih naziva u etnografskim monografijama pokazuje nastojanje uporabne terminologije ka smanjenju broja termina, odnosno ka više klasificirajućem sustavu.

Ključne riječi: terminologija / srodstvo

Terminologije srodstva klasificiraju određene srodnike u jedinstvene kategorije, odnosno odvajaju različite vrste srodnika u različite kategorije (Haviland, 1981:246). Eugene A. Hammel ističe dvije njihove bitne karakteristike: sistemski karakter koji ih čini predmetom formalne analize i njihovo podudaranje s kategorijama osoba uključenih u pojedine društvene odnose (Hammel, 1957:45). Iako su terminologije srodstva predmet mnogih antropoloških istraživanja, u hrvatskoj im je etnološkoj literaturi posvećeno manje pozornosti. Cilj ovoga rada je pokušaj analize nekih aspekata terminologije srodstva u Hrvatskoj na temelju etnografske literature (Lovretić, 1990; Lang, 1992; Ivanišević, 1987)¹ i naziva srodstva u *Rječniku rodbinskih naziva* (Tanocki, 1986), a u usporedbi s osobinama terminologije srodstva kako su predstavljene u antropološkoj literaturi (Haviland, 1981; Kroeber, 1952).

¹ Podaci koji se odnose na terminologije srodstva, kao i drugi podaci iz ovih monografija, pripadaju razdoblju s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Prvi puta su monografije tiskane u više svezaka *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*: Lovretićeva monografija *Otok* od godine 1897. do 1918, Ivaniševićeva monografija *Poljica* od 1903. do 1905. te Langova monografija *Samobor* od 1911. do 1914. g.

ŠEST SUSTAVA TERMINOLOGIJE SRODSTVA

William A. Haviland razlikuje šest sustava terminologije srodstva prema načinu na koji su u njima klasificirani srodnici (Haviland, 1981:247). Jedan od sustava nazvan je prema svojim osobinama *opisnim*, a pet je dobilo naziv po zemljopisnom području (*havajski sustav*) odnosno po društveno-političkoj zajednici za koju su karakteristični (*eskimo sustav, irokeški, omaha i crow*)². To ne znači da su sustavi ograničeni samo na skupinu po kojoj su dobili naziv. Uz pojedine sustave Haviland navodi i skupine ili kulture za koje su karakteristični³, ali uz neke ne spominje njihovu rasprostranjenost. Međutim, ni rasprostranjenost sustava terminologije srodstva, ni društvena uređenja za koja su, prema Havilandu, ti sustavi karakteristični nisu važni za analizu koju želim napraviti.

Eskimo sustav ima odvojene i razlikovne nazive za majku, oca, brata i sestru, a ostale srodnike nazivima povezuje u skupine srodnika koji se unutar te skupine ne razlikuju. Tako se, na primjer, naziv za oca razlikuje od naziva za očeva brata, ali se naziv za očeva brata ne razlikuje od onoga za majčina brata. *Ego*⁴ svu djecu majčine i očeve braće i sestara zove istim terminom. *Havajski sustav* svim srođnicima iste generacije i istoga spola pripisuje isti termin: otac, njegov brat i majčin brat označeni su istim terminom te su time povezani u skupinu srodnika koja se nazivom razlikuje od druge skupine kojoj po terminu pripadaju majka, njezina sestra i očeva sestra. Sve muške i ženske srodnike svoje generacije *ego* razlikuje samo po spolu pa su tako njegova braća i sestre po nazivu izjednačeni s djecom sestara i braće njegovih roditelja. U *irokeškom sustavu* otac i očevo brat označeni su jednim terminom, a majka i njezina sestra također jednim terminom. Očeva sestra i majčin brat označeni su posebnim terminima. Braća, sestre i paralelni rođaci⁵ egove generacije istoga spola označeni su istim terminom, dok se ukršteni rođaci⁶ od njih razlikuju posebnim terminom. *Omaha* i *crow* sustav ignoriraju distinkciju između generacija. U *omaha sustavu* ukršteni rođaci s majčine strane povezani su terminom s roditeljskom generacijom (majčinom sestrom ili majčinim bratom, ovisno o spolu), dok su oni s očeve strane povezani s generacijom egove djece. *Crow* sustav označava majku i majčinu sestru jednim terminom, a oca i očeva brata drugim. Očeva sestra i njezina kći povezane su jednim terminom. Muški

² Nazivi tih sustava na engleskom jeziku su: *Descriptive system, Hawaiian, Eskimo, Iroquois, Omaha, Crow system* (Haviland, 1981:247-251).

³ Tako je, na primjer, *eskimo sustav* karakterističan za angloameričke kulture te općenito za lovce i skupljače (Haviland, 1981:247).

⁴ Riječju *ego* označavam osobu od koje se računa srodstvo.

⁵ *Paralelni rođaci (parallel cousins)* su potomci dviju sestara ili dva brata: djeca majčine sestere i djeca očeva brata paralelni su rođaci egu (Haviland, 1981:249).

⁶ *Ukršteni rođaci (cross cousins)* su potomci brata i sestere: majčina brata djeca i očeve sestere djeca su ukršteni rođaci egu (Haviland, 1981:249).

paralelni rođaci označeni su istim terminom kao i egov brat, a ženski paralelni rođaci istim terminom kao egova sestra. Opisni sustav⁷ ima posebne i razlikovne termine za oca, očeva brata, majčina brata, majku, majčinu sestru, očevu sestru i razlikuje svakog rođaka egove generacije međusobno kao i od braće i sestara (Haviland, 1981:247-251).

HRVATSKA TERMINOLOGIJA SRODSTVA - OPISNI SUSTAV?

“Kako je poznato, svatko, tko zaviri u bilo koji rječnik našega jezika ili našega i kojega stranoga jezika, sazna, da u našem književnom jeziku kao i u narodnim govorima štokavskoga dijalekta postoji poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte”⁸ (Hraste, 1956:1). “Tako u hrvatskom ili srpskom jeziku postoji u načelu poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte dok u mnogim evropskim jezicima jedan naziv može pokrivati više značenja” (Tanocki, 1986:11).

Na temelju ovih citata hrvatska terminologija srodstva može se odrediti kao opisni sustav terminologije srodstva. Naime, opisni sustav “razlikuje majčina brata od očeva brata, majčinu sestru od očeve sestre i svakog rođaka egove generacije međusobno kao i od braće i sestara” (Haviland, 1981:251)⁹. Slijedeći iznesene citate, ova se definicija u slučaju hrvatske terminologije srodstva može proširiti i na ostale srodnike: hrvatska terminologija srodstva ima posebne i razlikovne nazive za sve članove srodstva.

Da bi se ova tvrdnja mogla preispitati, valjalo bi odgovoriti na pitanje što je hrvatska terminologija srodstva, odnosno, od kojih se termina sastoji. Čini se da odgovor nije jednostavan. U različitim krajevima Hrvatske upotrebljavaju se i različiti termini za označavanje vrsta srodstva. Hrvatsku terminologiju srodstva možda možemo shvatiti kao natkategoriju koja u sebi uključuje razne terminologije: onu standardnoga jezika i one koje su djelatne u raznim narječjima i krajevima Hrvatske, u različitim generacijama, pa i one koje pripadaju različitim vremenima. U ovome ću radu ispitati pojedine od tih terminologija.

⁷ Sustav se naziva *opisnim* zbog njegove osobine da ukazuje na sekundarne razlike srodstva opisnim epitetima dodanim primarnim terminima (Kroeber, 1952:175). Međutim, bitna osobina koja određuje ovaj sustav nisu opisni pridjevi, već upravo ukazivanje na sekundarne razlike srodstva, to jest, njegov neklasificirajući karakter koji ne mora biti izražen dodavanjem opisnih epiteta primarnim nazivima, već upotrebom posebnih naziva. Iako, dakle, naziv *opisni sustav* nije sasvim prikladan, preuzela sam ga u ovome radu jer je prihvaćen u antropološkoj literaturi.

⁸ Hraste (Hraste, 1956:2) i Tanocki razlikuju *rodbinu* kao krvno srodstvo i *svojt*u kao srodstvo koje nastaje sklapanjem braka. Rodbina i svojta zajedno čine *srodstvo* (Tanocki, 1986:7-9). U ovome se radu koristim tom podjelom.

⁹ “...one’s mother’s brother is distinguished from one’s father’s brother, as is one’s mother’s sister from one’s father’s sister. Each cousin is distinguished from each other, as well as from siblings” (Haviland, 1981:251).

TERMINOLOGIJA SRODSTVA U RJEČNIKU RODBINSKIH NAZIVA

Rječnik rodbinskih naziva (Tanocki, 1986)¹⁰, jedini meni poznati hrvatski rječnik takve vrste, donosi terminologiju koju autor predstavlja kao "sustav rodbinskih naziva u našem književnom jeziku" (Tanocki, 1986:12). Ipak, nije riječ o terminologiji (suvremenoga) standardnoga hrvatskoga jezika. Tanocki kaže: "Dok su se rodbinski nazivi u prošlosti održavali, u današnjim je prilikama potreban svjestan napor da se oni održe. Zato ih je bilo potrebno popisati i načiniti praktičan priručnik u kojem će se uvijek lako naći što znači svaki pojedini rodbinski naziv ili kako se označava određeni rodbinski odnos" (Tanocki, 1986:12). Također "treba očuvati sustav rodbinskih naziva u našem književnom jeziku u njegovu nepromijenjenu i cjelovitu obliku" (Tanocki, 1986:12). Autor vrlo jasno otkriva svoj vrijednosni stav i svoju nakanu: *očuvati* jedan sustav terminologije srodstva zbog njegove *vrijednosti*. Međutim, pitanje je je li taj sustav, u trenutku kad Tanocki sastavlja *Rječnik rodbinskih naziva*, djelatan u standardnome hrvatskom jeziku. U *Rječniku hrvatskoga jezika* (Anić, 1994) nema mnogih naziva koje je Tanocki popisao kao "stilski neobilježene" (na primjer, *sinovica*, *bratična*, *sestrić* itd.), a mnogi će termini običnom čitatelju biti nepoznati i neobični (na primjer, *ujakovična*, *djeverična*, *šurjakovična*). Moglo bi se reći da Tanocki, na osnovi raznih izvora, rekonstruira jedan stariji sustav i nastoji normirati značenja. Ali, pitanje je je li sustav koji donosi Tanocki ikad i postojao u takvome obliku. Činjenica da on podatke preuzima iz relativno velikoga broja izvora (kao što je vidljivo iz bilješke 10)¹¹ upućuje na to da je sustav koji donosi svojevrsna apstrakcija - iz raznih izvora preuzima podatke i sklapa ih u jedan sustav.¹²

¹⁰*Rječnik rodbinskih naziva* temelji se na građi iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII. Zagreb, JAZU, 1880-1975; *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika*, I-III. Zagreb - Novi Sad, Matica hrvatska - Matica srpska, 1967-1969.; IV-VI. Novi Sad, Matica srpska, 1971 - 1976; *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*, I - II (A do K). Zagreb - Novi Sad, Matica hrvatska - Matica srpska, 1967; te *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I - IV. Zagreb, JAZU, 1971 - 1974, autora Petra Skoka. "Istovremeno su podaci za građu prikupljeni od većeg broja obavijesnika iz raznih dijelova Hrvatske, tako da je većina navedenih područja ovjerena na terenu..." (Tanocki, 1986:5).

¹¹Literaturi navedenoj u prethodnoj bilješki treba dodati i djela hrvatske književnosti, novine, stručne i književne časopise koje Tanocki također uzima u obzir pri sastavljanju *Rječnika rodbinskih naziva* (Tanocki, 1986:5).

¹²Također treba dodati da u pojedinim slučajevima Tanocki, vjerojatno upravo zbog nastojanja da jednoznačno odredi termine, zanemaruje određene podatke. Tako, na primjer, iako se služio podacima iz Lovretičeve monografije *Otok* (*Izvori primjera* donose bibliografski podatak koji to potvrđuje (Tanocki, 1986:130)), kod naziva koji su označeni kao "pokrajinski" nije naveo naziv *svak* uz natuknicu *muževe sestre muž*, a u Lovretičevoj monografiji *svak* pokriva i to značenje. Takvih primjera nenavodenja termina uz neka značenja ima više (kao kod naziva *nena*, *seka*, *bačo* itd.). To ukazuje na njegovo nastojanje da stvori "idealni" sustav pa se onda može pretpostaviti da su i neki nazivi koji su u *Rječniku* označeni kao "stilski neobilježeni" (dakle, oni koji bi pripadali terminologiji srodstva standardnoga hrvatskoga jezika) upotrijebljeni s istom namjerom stvaranja "idealnog" sustava.

Budući da nisam pronašla izvor koji bi ponudio terminologiju srodstva standardnoga hrvatskoga jezika, u analizi koristim terminologiju srodstva iz *Rječnika rodbinskih naziva* kao jedan od sustava terminologije srodstva¹³ i kao svojevrsnu zamjenu za terminologiju srodstva standardnoga jezika.

Ukupan broj odrednica (odnosno ukupan broj vrsta srodstva) kojih termine analiziram jest šezdeset i sedam. Tanocki u *Rječniku rodbinskih naziva* uz svaku natuknicu (na primjer "muški predak u prvom koljenu") navodi više naziva (otac, otec, tata, čaća itd.). U analizi uzimam u obzir samo nazive koji su u rječniku označeni kraticom "O." u značenju "stilski neobilježeno" te samo jedan naziv - *zaovac* - koji je označen kraticom "rj.", u značenju "rjeđe", i to zato jer pod natuknicom "muževe sestre muž" nijedan drugi naziv nije zapisan pa tako ni onaj koji bi bio "stilski neobilježen".

TERMINOLOGIJE SRODSTVA U ETNOGRAFSKIM MONOGRAFIJAMA

U etnografskim monografijama *Otok* (Lovretić, 1990), *Samobor* (Lang, 1992) i *Poljica* (Ivanišević, 1987), čiji se podaci odnose na razdoblje s kraja 19. i početka 20. stoljeća, predstavljene su terminologije srodstva onoga kraja kojim se pojedina monografija bavi. Monografija *Otok* prostorno pripada panonskom području Hrvatske odnosno Slavoniji, Ivaniševićeva monografija jadranskom području: obrađuje Poljica kraj Splita u srednjoj Dalmaciji, a monografija *Samobor* središnjoj Hrvatskoj. Narječja kojim su pisane monografije *Otok* i *Poljica* jesu i narječja toga kraja: štokavsko ikavsko u monografiji *Otok*, te čakavsko u monografiji *Poljica*. Langova monografija pisana je standardnim hrvatskim jezikom, ali s označenim nazivima lokalnoga narječja: kajkavskog.

U monografiji *Otok* (Lovretić, 1990:243-246) autor razlikuje nazive koji se koriste u osobnom obraćanju od naziva za koje kaže da ih govornici upotrebljavaju "po tragu". U pojedinim vrstama srodstva takva razlikovanja nema, odnosno, Lovretić ga ne navodi. To može značiti da se oni upotrebljavaju i u osobnom obraćanju i "po tragu", iako to Lovretić izrijekom ne spominje. U nekim vrstama srodstva, međutim, nije vjerojatno da se u osobnom obraćanju upotrebljavaju nazivi koje Lovretić donosi: na primjer, on kaže da ego zove sina i kćer ženina brata mog šurja dica ili sestrinu djecu dica moje sestre (Lovretić, 1990:245). U takvim je slučajevima riječ o opisnom određenju, a ne o pravom terminu.

Ivanišević (Ivanišević, 1987:330-332) najprije nabraja "rodbinska imena", a zatim kaže: "Kako su ova imena nabrojena, tako se njiman i zovu među sobom, a nikima ne" (Ivanišević, 1987:331). Neke je nazive Ivanišević samo spomenuo u nabranju, za neke je naglasio da se u osobnom obraćanju ne koriste već da ih zamjenjuje uporaba osobnog imena, a pojedine je objasnio u daljnjem tekstu. Međutim, na osnovi toga ne možemo biti sigurni da se nijedan od naziva koje je samo spomenuo ne upotrebljava u

¹³ Mislim da etnologija mora istraživati i ono što se naziva "idealnim" sustavima i "apstrakcijama" pod uvjetom da se takvima i označe.

osobnom obraćanju,¹⁴ a Ivanišević nigdje ne navodi koji se nazivi ne koriste (osim onih za koje naglašava da ih zamjenjuje uporaba osobnog imena), odnosno kojim se nazivima ne "zovu među sobom" (Ivanišević, 1987:331).

U monografiji *Samobor* (Lang, 1992:370-372) autor ne pravi razliku između naziva koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju i naziva koji se koriste inače, kao ni razliku između uporabnih naziva i naziva koji su samo poznati, ali se ne upotrebljavaju u svakidašnjoj komunikaciji. Samo za dva termina - *sveker* i *svekrva* - ističe da su rijetko u uporabi¹⁵.

HRVATSKA TERMINOLOGIJA SRODSTVA I KROEBEROVIH OSAM KATEGORIJA

Preispitujući tvrdnju da u hrvatskom jeziku postoji poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte, odmah se mogu uočiti nazivi koji se u *Rječniku rodbinskih naziva* ponavljaju, odnosno, koji označavaju dvije vrste srodnika. Takav je naziv tetka, koji označava i očevu i majčinu sestru, *tetkić*, koji označava i sina očeve sestre i sina majčine sestre, *tetkična*, u značenju kći očeve sestre i kći majčine sestre, te *tetak*, koji označava muža i očeve i majčine sestre. Osim toga, naziv *prijatelj* označava i oca sinove žene i oca kćerina muža, a naziv *prijateljica* majku sinove žene i majku kćerina muža. Međutim, osim ovih na prvi pogled vidljivih slučajeva u kojima jedan naziv pokriva više značenja, postoje i drugi takvi nazivi. Tako je bratova žena označena kao *snaha*, a za sestrina muža postoje različiti nazivi: on je *zet* muškoj osobi, a *svak* ženskoj osobi. *Snaha* je pak bratova žena i muškoj i ženskoj osobi pa u tom nazivu nema razlikovanja po egovu spolu. Dakle, usporedbom ovih triju naziva - *snaha*, *zet* i *svak* - postaje vidljivo da riječ *snaha* pokriva dva značenja. Osim toga, *snaha* je i sinova žena i to i muškoj i ženskoj osobi pa se njezino značenjsko polje još proširuje.

Ako se usporede podaci iz etnografskih monografija s podacima iz *Rječnika rodbinskih naziva*, može se uočiti da neki nazivi u monografijama "nedostaju", odnosno, da za određeni broj srodnika naziv ne postoji¹⁶. Tako u terminologiji srodstva iz monografije *Otok* (u daljem tekstu TSO) ne postoji naziv za dvanaest srodnika čemu treba dodati i opisna određenja za šesnaest srodnika (*mog brata dica, moje sestre dica*).

¹⁴ Nazivi koje Ivanišević spominje u nabranjanju, a ne i u daljnjem tekstu su *punica* i *baba* i vjerojatno je da ego barem jedan od tih naziva upotrebljava.

¹⁵ "...no malo se čuje, da bi ona njima govorila *sveker* i *svekrva*, već obično: *tetek* ili *japica*, pak *mama*, ili *naši starci*" (Lang, 1992:370).

¹⁶ To također ukazuje na konstruirani karakter terminologije srodstva u *Rječniku rodbinskih naziva*, u kojemu autor nastoji dati sveobuhvatni pregled termina, odnosno terminima označiti što veći broj članova srodstva.

U terminologiji srodstva iz monografije *Poljica* (u daljem tekstu TSP) "nedostaje" devetnaest naziva, a u terminologiji srodstva iz monografije *Samobor* (u daljem tekstu TSS) dvadeset i osam, čemu valja dodati i oznaku za ženskog pretka u drugom koljenu¹⁷ - *staričina mama* ili *moje stare mame mama* - koja zapravo nije termin srodstva nego opisno određenje¹⁸.

Broj srodnika koji su označeni nekim terminom nije istodobno i broj postojećih termina. Za neke srodnike navodi se više naziva (kao, na primjer, *ded, dedek, stari tatek, japa, stari japa* za muškog pretka u drugom koljenu u TSS), a neki nazivi se ponavljaju u označavanju više srodnika (kao, na primjer, u TSP *bratučeda* u značenju kći majčina brata i kći očeve sestre).

Postoji i razlika u broju termina koji se upotrebljavaju u TSO "po tragu" i onih koji se koriste u osobnom obraćanju. Tako se, na primjer, broj od četiri termina u uzlaznoj lozi - a koji se upotrebljavaju "po tragu" (*didak, baka, pradiđ, prabaka*) - smanjuje na dva termina u osobnom obraćanju (*dido* i *baka*).

Već se na osnovi ovih podataka može zaključiti da se hrvatska terminologija srodstva ne može bez ostatka nazvati opisnim sustavom, odnosno, da u njoj ne postoje posebni nazivi za svaki relacijski par srodnika.

A.L.Kroeber, međutim, odbacuje razlikovanje između klasificirajućeg sustava srodstva - to jest onoga koji okuplja zajedno različite srodnike - i opisnog sustava u kojem nema takva grupiranja (Kroeber, 1952). "Trenutačan uvid je dostatan da pokaže da svaki jezik grupira zajedno pod jedinstvenim označiteljima mnoge različite stupnjeve i vrste srodstva"¹⁹ (Kroeber, 1952:175). Kroeber tako na primjeru engleske riječi *brother (brat)* pokazuje kako isti naziv uključuje i starijeg i mlađeg brata, i brata muškarca i ženina brata. Uostalom i Haviland, koji kao jedan od sustava terminologije srodstva navodi opisni sustav - koji bi prema svojim osobinama bio u opoziciji s drugim navedenim sustavima - daje svojevrsnu definiciju terminologije srodstva po kojoj je

¹⁷Primjenjujem podjelu *rodbine*, koju iznosi Tanocki, na *ravnu lozu* i *bočnu lozu*. Unutar *ravne loze* koju čine svi preci i potomci zajedno Tanocki razlikuje *uzlaznu lozu*, koju čine preci te *silaznu lozu*, koju čine potomci. U okviru uzlazne i silazne loze srodnici se dijele po koljenima: *otac* je, na primjer, srodnik u uzlaznoj lozi u *prvom koljenu*; *djed* je srodnik u uzlaznoj lozi u *drugom koljenu*; *sin* je srodnik u silaznoj lozi u *prvom koljenu* itd. *Bočnu lozu* čine srodnici koji ne potječu izravno jedni od drugih, ali imaju zajedničkog pretka u određenom koljenu uzlazne loze (Tanocki, 1986:7).

¹⁸Ovdje je važno ukazati na mogućnost (ili vjerojatnost) da su autori monografija neke termine izostavili. U TSS, na primjer, termini *švogor* i *švogorica* su ograničeni na sestrina muža muškoj osobi, bratovu ženu muškoj osobi i ženinu sestru. Lang, naime, sebe postavlja u ulogu ega i kaže: "Muž moje sestre je meni švogor, a žena moga brata je švogorica; i sestra moje žene je meni švogorica" (Lang, 1992:370). Riječ *šogor*, kao posuđenica iz njemačkoga jezika, inače označava "muškog srodnika po ženidbi ili udaji u istom stupnju srodstva", a riječ *šogorica* "ženskog srodnika po ženidbi ili udaji u istom stupnju srodstva" (Tanocki, 1986:57). Prema tome bi i sestrin muž ženskoj osobi i mužev brat i bratova žena ženskoj osobi... bili označeni terminima *švogor* odnosno *švogorica*. Nazivi *teta* i *tetak* u TSP određuju samo očevu sestru i muža očeve sestre. Nenavodenje termina može imati različita objašnjenja, ali mi se u nekim slučajevima čini vjerojatnijim da je riječ o propustu (pa je tako Ivanišević vjerojatno propustio i *majčinu* sestru označiti kao *tetu*), negoli da je riječ o nepostojanju termina.

¹⁹"A moment's reflection is sufficient to show that every language groups together under single designations many distinct degrees and kinds of relationship" (Kroeber, 1952:175).

jedan od njezinih zadataka klasificiranje određenih srodnika u jedinstvene kategorije²⁰ (Haviland, 1981:247).

Kroeber smatra da distinkcija između klasificirajućeg i opisnog sustava proizlazi iz točke gledišta istraživača "koji su - pristupajući stranim jezicima impresionirani izostankom razlikovanja određenih vrsta srodstva u tim jezicima, a koje jezici civilizirane Evrope razlikuju - u entuzijazmu formuliranja općih teorija iz takvih podataka zaboravili da su njihovi vlastiti jezici ispunjeni potpuno analognim grupiranjima ili klasificiranjima koja ne osjećaju takvima, jer su im toliko bliska i prirodna."²¹(Kroeber, 1952:175). Da je riječ o subjektivnom razlikovanju između dvije vrste sustava upućuje i činjenica da se Kroeberova zapažanja odnose na istraživače koji pripadaju "zapadnoj civilizaciji", odnosno, materinski su im jezici neki od europskih jezika, između ostalih i engleski. Ti istraživači, prema Kroeberu, sustave terminologije srodstva u svojim jezicima ne smatraju klasificirajućim. Iz "naše" (hrvatske) perspektive engleski jezik, na primjer, izrazito je klasificirajući kad je u pitanju terminologija srodstva. Engleska riječ *uncle* označava i očeva i majčina brata i muža roditeljeve sestre. Riječ *cousin* se odnosi na sve potomke (i muške i ženske) braće i sestara egovih roditelja.

Kroeber iznosi osam kategorija²² (Kroeber, 1952:176) čije postojanje ispituje u engleskoj terminologiji srodstva i terminologijama srodstva u nekim indijanskim jezicima. Analiza tih kategorija srodstva omogućuje određenje sustava kao više ili manje klasificirajućeg. Sustav koji zadovoljava određeni broj kategorija može se u tom smislu usporediti s nekim drugim sustavom koji zadovoljava veći ili manji broj kategorija na potpuniji ili manje potpun način. Onaj sustav koji zadovoljava veći broj kategorija i koji te kategorija ispunjava dosljedno, bit će manje klasificirajući.

²⁰ "...all kinship terminologies accomplish two important tasks. First, they classify particular kinds of persons into single specific categories; second, they separate different kinds of persons into distinct categories" (Haviland, 1981:247).

²¹ "...who, on approaching foreign languages, have been impressed with their failure to discriminate certain relationships between which the languages of civilized Europe distinguish, and who, in the enthusiasm of formulating general theories from such facts, have forgotten that their own languages are filled with entirely analogous groupings or classifications which custom has made so familiar and natural that they are not felt as such" (Kroeber, 1952:175).

²² Nazivi tih kategorija na engleskom jeziku jesu: 1. The difference between persons of the same and of separate generations, 2. The difference between lineal and collateral relationship, 3. Difference of age within one generation, 4. The sex of the relative, 5. The sex of the speaker, 6. The sex of the persons through whom relationship exists, 7. The distinction of blood relatives from connections by marriage, 8. The condition of life of the person through whom relationship exists (Kroeber, 1952:176).

Samo se jedna od Kroeberovih kategorija ostvaruje potpuno u sve četiri ispitane hrvatske terminologije: kategorija razlikovanja ravne i bočne loze. Kategorija spola srodnika gotovo je potpuno ostvarena: samo jedan termin u TSO ne sadrži ovu kategoriju - i muški i ženski predak u prvom koljenu imaju, između ostalih, i naziv *dite*²³ koji ne izražava kategoriju spola srodnika.²⁴

Osim ovih dviju kategorija terminologija srodstva u *Rječniku rodbinskih naziva* (u daljnjem tekstu TSR) potpuno ostvaruje još i kategoriju razlikovanja između krvnih srodnika i onih koji su u srodstvu nastalom sklapanjem braka dok je nijedna od tri terminologije iz etnografskih monografija ne ostvaruje potpuno. Ali zato, na primjer, TSO poznaje kategoriju razlikovanja unutar iste generacije s obzirom na dob srodnika,²⁵ a koju ni TSR, ni TSP i TSS, pa ni nazivi koji se upotrebljavaju "po tragu" u TSO uopće ne sadrže. Ova je kategorija prisutna u nekim nazivima TSO u osobnom obraćanju. Tako je bratova žena ženskoj osobi snaja ili snaša ako je starija od ega; ako je mlađa ili su vršnjakinje, onda je njezin naziv *seka*. Nazivi koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju za muževu sestru i ženu muževa brata također poznaju ovu kategoriju: muževa sestra kao i žena muževa brata starija od ega ima naziv *nena*, a mlađa *seka*. *Diver*, odnosno mužev brat je *bačo* ako je stariji od ega, a *brajin* ako je mlađi. Osim toga, i naziv *nina* označava ženu očeva brata kad nije puno starija od ega, a naziv *strina* kada jest. Više naziva za muškog potomka u prvome koljenu također svjedoči o postojanju ove kategorije - Lovretić sugerira promjenu naziva s obzirom na godine potomka: "Muškom vele: *dečko*; posli *deran*, pa *momak*, do poslijetka: *sin*, al se uvijek čuje, da kažu: *dite*, pa ma sin već i oženjen bio" (Lovretić, 1990:244).

Kategorija razlikovanja između srodnika različitih generacija većim je dijelom provedena u TSP. Ipak se ne može reći da je ona potpuno izražena jer *ego* istim terminom (*baba*) označava svog ženskog pretka u drugom i ženinog ženskog pretka u prvom koljenu. Nazivom *did* označava muškog pretka u drugom i ženinog muškog pretka u prvom koljenu.

U TSO je ova kategorija unutar rodbine dosljedno provedena kada su u pitanju nazivi srodstva koje govornici upotrebljavaju "po tragu". Međutim, neki nazivi koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju tu kategoriju razlikovanja ne sadrže. Naime, nazivi *dido* i *baka* upotrebljavaju se u osobnom obraćanju i za pretke u drugom koljenu i za pretke u trećem koljenu, pa i za pretke u četvrtom koljenu ("Da ko ima šukundida i šukumbabu, reko bi jim govorec s njima: *dido* i *baka*...") (Lovretić, 1990:244)). Iako se, dakle, isti nazivi koriste za pripadnike različitih generacija, u toj je uporabi još uvijek riječ o nazivima koji označavaju pripadnike generacija koje prethode egovoj. Ali

²³ Može se pretpostaviti da se imenica *dijete* javlja u istom značenju i u TSP i TSS, ali je autori nisu spomenuli.

²⁴ Ovdje ipak valja naglasiti da je kategorija spola osobe na koju se odnosi termin srodstva velikim dijelom izražena samo sufiksima koji upućuju na muški ili ženski rod, a ne i terminima s različitim korijenima.

²⁵ Kroeber daje primjer za ovu kategoriju: razlikovanje u nazivu između starijeg i mlađeg brata (Kroeber, 1952:176). To se može odnositi na egova dva brata bez obzira na ega (obojica mogu biti starija od ega, ali je jedan stariji od drugoga) ili u odnosu prema egu (jedan je brat stariji od ega, a drugi mlađi). Zapravo bi onda bila riječ o dvijema kategorijama.

Lovretić također piše da nazive *dido* i *baka (baba)* međusobno upotrebljavaju bračni partneri koji imaju unuke: *ego* zove svoju suprugu *baka* ili *baba*, a ona njega *didak* "da se dica priuče tom imenu"²⁶ (Lovretić, 1990:244). U jednom slučaju, dakle, nazivi označavaju pripadnike generacija starijih od egove, a u drugome se ti isti nazivi prenose na pripadnike egove generacije.

TSS pokazuje sličnu situaciju: poštuje kategoriju razlikovanja između srodnika različitih generacija, ali u poglavlju pod nazivom *Muž i žena* postoji i sljedeći odlomak: "Muž i žena zovu se raznoliko: on je zove krsnim imenom, ili joj govori *mama, mamica, žena, ženska, ti stara*, a u šali ili ljutini reče *tko i baba*; ona pak njega zaziva ili krsnim imenom, ili prezimenom ili mu govori *japica, tata, tatek, ti stari!*" (Lang, 1992:358). Nazivi *mama, mamica* te *tata i tatek* označavaju i pretke u prvome koljenu, a nazivi *tatek, japica* i *mama* još i muževe pretke u prvome koljenu.

U TSO unutar svojte nazivi *snaja* i *zet* označavaju u jednom slučaju pripadnike egove generacije (bratovu ženu te ženu ženina brata i sestrina muža muškoj osobi), a u drugome slučaju pripadnike generacije koja slijedi egovu (sinovljevu ženu i kćerina muža).²⁷

Slično je i u TSR - snaha je termin i za bratovu i za sinovu ženu, a zet za sestrina (muškoj osobi) i kćerina muža. U ostalim terminima u TSR ovo razlikovanje postoji, ali ipak ne možemo reći da je dosljedno provedeno.

Treba spomenuti još jedan način označavanja iako zapravo nije riječ o terminima srodstva: uporaba osobnoga imena srodnika umjesto naziva srodstva također ne poštuje generacijski princip. Lovretić kaže da svi preci zovu svoje potomke imenom (Lovretić, 1990:244), što znači da na isti način označavaju i potomke prve i druge i treće generacije.²⁸

²⁶ Jasno je da *baba* i *dido* nisu pravi termini za bračne partnere u sustavu terminologije srodstva, ali su ipak jedan od načina označavanja tih srodnika pa sam ih, kao i neke slične slučajeve uporabe termina koje spominjem dalje u tekstu, uključila u analizu.

²⁷ Lovretić sinovu ženu i kćerina muža ne označava kao *snaju* i *zeta*, odnosno, uopće ne daje termine za te srodnike, ali kad govori o isprošenoj djevojci, kaže da je *odmah* sav momkov rod zove *snajo* ili *snašo*. Riječ *odmah* upućuje na to da je i kasnije tako zovu pa bi onda i sinova žena bila *snaja*. Isto tako "mladoženju zove sav mladin rod: *zete*" (Lovretić, 1990:246) pa bi onda i kćerin muž bio *zet*. Ipak, valja upozoriti da ovdje Lovretić nije sasvim jasan. Naime, on kaže da "cili mladoženjin rod: i svekar, i svekrva, i diver, i jetrva i zaova - zovu mladu: *snajo*, tako isto i mladoženju zove sav mladin rod: *zete*; a to ga zovu i starac, i baba, i šurja, i ženini ujaci, stričevi i tetke" (Lovretić, 1990:246). Dakle, i za *jetrvu* (odnosno, u ovom slučaju ženu *mladoženjina* brata) kaže da mladu zove *snaja*. Inače se dvije *jetrve* međusobno zovu *seko* ili mlada zove stariju *neni*. Pitanje je postoji li zaista razlika u nazivu s obzirom na to je li osoba već udana ili tek isprošena ili je ovdje riječ o pogrešci ili su pak oba naziva u uporabi. Vjerojatno je ipak da je sinova žena *snaja*, a kćerin muž *zet*, a ne da su to samo nazivi za mladu i mladoženju prije braka.

²⁸ Iako Lovretić navodi nazive koje preci u prvom, drugom i trećem koljenu upotrebljavaju za svoje potomke te kaže da im se tim nazivima osobno obraćaju (na primjer, roditelji "vele svakom svom ditetu: moje *dite*", preci u trećem koljenu "vele svom potomstvu: *praunuk, praunuka, praunuče*" (Lovretić, 1990:244)), ipak upozorava da "u lice svi ovi dosad spomenuti stariji zovu svoju mladariju samo imenom" (Lovretić, 1990:244). Na osnovi toga može se zaključiti da se nazivi *dite, dečko...*, *divojčica...*, *unuk, unuka, praunuk, praunuka* zapravo ne upotrebljavaju u osobnom obraćanju, već da ih zamjenjuje uporaba osobnog imena srodnika kojemu se *ego* obraća.

U TSP se za *divera* (pripadnika egove generacije) također koristi osobno ime kao i za *sinovca* (bratova sina muškoj osobi),²⁹ *nećaka* (Ivanišević, 1987:332) i *sina* (pripadnike generacije koja slijedi egovu), a ego ponekad, "u ditinjskoj dobi", osobnim imenom zove i *majku* i *oca* (pripadnike starije generacije).³⁰

Egov spol je kategorija koja je djelomično zastupljena u TSR. To znači da neki srodnici imaju različite nazive s obzirom na egov spol: bratov sin muškoj je osobi *sinovac*, a kći *sinovica*, ženskoj osobi oni su *bratić* i *bratična*, sestrin sin i kći muškoj su osobi *nećak* i *nećakinja*, a ženskoj *sestrić* i *sestrična*. Osim ovih naziva ne postoje drugi za srodnike unutar rodbine koji bi upućivali na egov spol (muško dijete je *brat*, a žensko dijete je *sestra* i muškoj i ženskoj djeci istih roditelja, kao što je i muškoj i ženskoj osobi očevar *brat stric*, majčin brat *ujak*, očeva sestra *tetka* itd.). U svojiti većina naziva upućuje na egov spol: *svekar* i *svekrva* roditelji su bračnog partnera ženskoj osobi, *tast* i *punica* muškoj osobi itd. Nazivi *prijatelj*, *prijateljica*, *snaha*, *strina*, *ujna*, *tetak* nazivi su koje upotrebljavaju i muške i ženske osobe. Treba istaknuti riječ *zet*, koja u jednom slučaju izražava egov spol (kada se odnosi na sestrina muža), a u drugome, kada se odnosi na kćerina muža, ne.

U etnografskim monografijama ova je kategorija unutar rodbine izražena samo u nazivima *sinovac* (bratov sin muškoj osobi) i *sinovica* (bratova kći muškoj osobi) u TSO, *sinovac* i *ćerša* (bratova kći muškoj osobi), *bratana* i *sestrana* u TSP,³¹ a u TSS ta kategorija ne postoji ni u jednom terminu. U TSP nazivi *nećak* i *nestera* označavaju sestrina sina i kćer muškoj osobi pa bi prema tome oni sadržavali kategoriju egova spola. Međutim, unutar svojite se djeca muževe sestre također označavaju terminima *nećak* i *nestera* pa tako nazivi gube kategoriju egova spola.

U okviru svojite u TSO nazivi za roditelje bračnoga partnera - koji se upotrebljavaju "po tragu" - izražavaju ovu kategoriju, ali ne i nazivi za iste srodnike koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju: *dado* je i mužev i ženin otac, a *mama* je i muževa majka i ženina majka. Termin *zet* pokazuje egov spol kad se odnosi na sestrina muža, ali ne i kad se odnosi na kćerina muža. U TSP *zet* je samo sestrin muž muškoj osobi pa zato naziv sadrži kategoriju egova spola, a u TSS *zet* je kćerin muž pa ego može biti i muška i ženska osoba.

U TSP nazivi *did* i *baba* izražavaju ovu kategoriju kad se odnose na srodnike u svojiti (na ženina oca i ženinu majku), ali, budući da se isti nazivi upotrebljavaju i za

²⁹ Ego sestrina sina zove "malo kad nećače, nego po imenu" (Ivanišević, 1987:332).

³⁰ *Oca* i *majku* ego ponekad zove osobnim imenom "i to u ditinjskoj dobi" (Ivanišević, 1987:330). *Otac* *sina* zove osobnim imenom. Kako ga zove *majka* i kako *kći* zovu oba roditelja, Ivanišević na spominje. S obzirom da su nazivi *sin* i *ćer* spomenuti samo u nabranju naziva srodstva, može se pretpostaviti da se umjesto tih naziva u osobnom obraćanju koriste osobna imena tih srodnika.

³¹ Ivanišević u nabranju naziva navodi termine *bratana* i *sestrana* za koje ne daje objašnjenje. U *Rječniku rodbinskih naziva* (Tanocki, 1986) riječ *bratana* označava bratovu kćer ženskoj osobi kao naziv koji se upotrebljava "pokrajinski" u Poljicima i Vodicama. Riječ *sestrana* označava sestrinu kćer ženskoj osobi u Imotskoj krajini i Poljicima te, s drukčijim naglaskom, i u Istri.

srodnike u ravnoj, uzlaznoj lozi i to bez obzira na egov spol, može se reći da ni u tih naziva nije djelatna kategorija razlikovanja po egovom spolu.

U sve tri terminologije nazivi *snaja* (*nevista*,³² *snaha*), *strina*, *ujna* (*vujna*, *vujnica*) i *tetak* (*tetec*) ne sadrže ovu kategoriju jer *ego* može biti i muška i ženska osoba.

U TSS nazivi *sveker* i *svekrva* te *tast* i *punica* za roditelje bračnog partnera izražavaju kategoriju egova spola jer su *sveker* i *svekrva* muževi roditelji, a *tast* i *punica* ženini. Alternativni nazivi za *svekra* i *svekrvu* - *tatek* i *mama* - je ne izražavaju jer se isti nazivi upotrebljavaju unutar rodbine bez obzira na egov spol.

Termini *švogor* i *švogorica*, ako označavaju sestrina muža muškoj osobi, ženinu sestru te bratovu ženu muškoj osobi - kako to sugerira Lang postavljajući sebe u ulogu ega - izražavaju egov spol. Ali, kao što sam već spomenula, riječi *šogor* i *šogorica* inače označavaju muške i ženske srodnike "po ženidbi ili udaji u istom stupnju srodstva" (Tanocki, 1986:57), dakle srodnike i muškoj i ženskoj osobi. Na osnovi toga može se pretpostaviti da Lang nije spomenuo i ostale srodnike koji se također označavaju tim terminima. U tom slučaju nazivi *švogor* i *švogorica* ne bi izražavali kategoriju egova spola.

Kategorija spola osobe putem koje se ostvaruje srodstvo³³ zastupljena je u TSR, ali ne potpuno. U uzlaznoj i silaznoj lozi je nema. Roditelji i oca i majke označeni su istim terminom: *djed* i *baba*, njihovi roditelji terminima *pradjed* i *prabaka*, a potomci u drugom i trećem koljenu terminima *unuk* i *unuka*, odnosno, *praunuk* i *praunuka*, bez obzira je li riječ o djeci odnosno unucima sinova ili kćeri. Kod srodnika pod nazivima *brat* i *sestra* postoje dvije osobe različita spola putem kojih se ostvaruje srodstvo: *otac* i *mati*. Zato se na ovome primjeru ne može ispitati kategorija spola osobe putem koje se ostvaruje srodstvo. Svi ostali nazivi srodnika, osim naziva *tetka*, *tetkić*, *tetkična*, *prijatelj*, *prijateljica* i *tetak*, upućuju na spol osobe putem koje se ostvaruje srodstvo.

Ova kategorija izražena je u četiri naziva unutar rodbine u TSO (*sinovac*, *sinovica*, *stric* (očev brat), *ujak* (majčin brat)). Nije izražena, na primjer, u nazivu *teta* jer taj naziv označava i *očevu* i *majčinu* sestru, ali jest u TSP, gdje se termin *teta* odnosi samo na *očevu* sestru. Ipak, valja spomenuti da Ivanišević ne navodi termin za majčinu sestru pa je moguće da je i ona označena ovim terminom te u tom slučaju naziv *teta* ne bi izražavao kategoriju spola osobe putem koje se ostvaruje srodstvo.

Također, ovu kategoriju u TSP izražava većina termina bočne loze osim termina *brat* i *sestra*, *bratućed* i *bratućeda* te *nećak* i *nestera*. Naime, *nećak* i *nestera* su i srodnici u svojti pa je u okviru rodbine spol osobe putem koje se ostvaruje srodstvo ženski (*sestrin* sin i *sestrina* kći), a u okviru svojte muški (sin i kći *muževe* sestre).

³² Bratova žena je *nevista* ženskoj osobi, a i muškoj, ali samo "malo vrime po udaji" (Ivanišević, 1987:332).

³³ Srodstvo se može ostvarivati putem jedne (na primjer, egova majka je osoba putem koje se ostvaruje njegovo srodstvo s ujakom), ali i više osoba (na primjer, ujaković je majčina brata sin pa ego s njime ostvaruje srodstvo majke i ujaka). U analizi ove kategorije uzela sam u obzir uvijek najbližeg srodnika, dakle, u nazivu *ujaković* majka je osoba putem koje se ostvaruje srodstvo.

Termin *bratučed* izražava ovu kategoriju kad se odnosi samo na sina majčina brata, a to je kad je u uporabi naziv *sestrić* za sina očeve sestre. Ali kad se umjesto naziva *sestrić* upotrebljava naziv *bratučed*, onda ova kategorija nije djelatna.³⁴

U TSS kategorija je unutar rodbine izražena u terminima *stric* (očev brat), *vujec*, *vujča* (majčin brat), *bratić* (sin očeva brata) i *bratična* (kći očeva brata) te *sestrić* (sin majčine sestre) i *sestrična* (kći majčine sestre).

U svojoj većina naziva izražava ovu kategoriju. U TSO spol osobe putem koje se ostvaruje srodstvo nije prepoznatljiv u nazivima *svak* (jer je to i *sestrin* muž ženskoj osobi i muž *muževe* sestre), *snaja* (jer je ona i *bratova* žena i žena *ženina* brata) i *tetak* (jer je on muž i *očeve* i *majčine* sestre) te u alternativnim nazivima za roditelje bračnog partnera: *dado* i *mama* (jer su oni i *muževi* i *ženini* roditelji).

U TSP nazivi *did* i *baba*, iako se unutar svojte odnose samo na *ženina* oca i *ženinu* majku, ne izražavaju ovu kategoriju jer u rodbini označavaju i *očeve* i *majčine* roditelje.

U TSS se za nazive *tetek* i *mama* može reći da unutar svojte izražavaju ovu kategoriju jer se odnose samo na *muževa* oca i *muževu* majku, a u rodbini označavaju pretke u prvom koljenu pa tako ni ne mogu izražavati kategoriju spola osobe putem koje se ostvaruje srodstvo. Jedan od naziva za *muževa* oca - *japica* - ne sadrži ovu kategoriju jer u rodbini označava muškog pretka u drugom koljenu i s *očeve* i s *majčine* strane (naravno, ako se ne uzme u obzir da je muški predak u drugom koljenu označen kao *japa*, a mužev otac kao *japica*, što može biti namjerno i svjesno razlikovanje između dvije vrste srodnika).

Nazivi *prijatelj*, *prijateljica* (roditelji potomkova bračnog partnera), *švogorica* i *tetec* (očeve sestre i muž majčine sestre) također ne sadrže kategoriju spola osobe putem koje se ostvaruje srodstvo.

Kategorija razlikovanja između krvnih srodnika i onih koji su u srodstvu nastalom sklapanjem braka dosljedno je provedena u TSO u nazivima koji su u uporabi "po tragu", ali ne i u nazivima koji se koriste u osobnom obraćanju. Iako Lovrečić naglašava da je muževa majka *mama* za razliku od *majke* kao ženskog pretka u prvom koljenu (Lovrečić, 1990:246), naziv *dado* upotrebljava se i za muškog pretka u prvom, drugom i trećem koljenu (dakle, za krvne srodnike) kao i za oca bračnog partnera (dakle, za osobu s kojom je ego u srodstvu nastalom sklapanjem braka).

Isti je slučaj i sa srođnicima u TSP: *did* je muški predak u drugom koljenu, ali i ženin otac; *baba* je ženski predak u drugom koljenu, ali i ženina majka. Osim toga, nazive *nećak* i *nestera*, koji označavaju sestrina sina i kći muškoj osobi, upotrebljava i supruga te muške osobe.

U TSS *tetek* je jedan od naziva za muškog pretka u prvom koljenu, ali i za muževa oca, *mama* je jedan od naziva za ženskog pretka u prvom koljenu, ali i za muževu majku.

³⁴ Ivanišević najprije kaže da se "dica od brata i sestre" zovu međusobno "bratučedi" (Ivanišević, 1987:332), a kasnije uvodi i naziv *sestrić* za sina očeve sestre.

Ovdje također valja spomenuti termin *seka* koji u TSO koristi ženska osoba u obraćanju bratovoj ženi, ženi muževa brata i muževoj sestri. Termin *seka* je hipokoristik imenice sestra i iako Lovretić ne navodi taj termin za žensko dijete ostaloj djeci istih roditelja, on se vjerojatno koristi pored ili umjesto termina *sestra*. U tom slučaju ni ovaj termin, koji se ne upotrebljava "po tragu" već u osobnom obraćanju, ne sadrži kategoriju razlikovanja između krvnih srodnika i onih koji su u srodstvu nastalom sklapanjem braka. Moglo bi se možda pretpostaviti da nazivi *bačo* i *brajin*, koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju za muževa brata, također kao hipokoristici mogu unutar bočne loze označavati muško dijete ostaloj djeci istih roditelja.

Osim toga, Lovretić dodaje da se oni koje nije spomenuo kao rođake, "a ipak su se ženidbom zbližili" zovu "*prijatelji* i *prije*, osim prvi rođaka, bud ženini, bud muževi, koje oni jednako zovu: žena će zvati strica, strinu, ujaka i čovikov rod isto ko i on, a tako će i on tu njezinu rodbinu nazivati" (Lovretić, 1990:246). Dakle, neke nazive koje ego upotrebljava za svoje srodnike unutar rodbine, ali i unutar svojte, upotrebljava i egov bračni partner. Tako nestaje razlikovanje u nazivu između nekih krvnih srodnika i nekih koji su u srodstvu nastalom sklapanjem braka.

Treba još spomenuti da Lovretić govori i o novim bračnim partnerima pojedinih egovih srodnika. "Oženi li se did po drugi put, zove njegova unučad novu mu ženu: *bako*, a isto tako, da se baka udade, stekoše oni novog *didaka*. Tako bi isto bilo kod pradida i prababe, šukundida i šukumbabe" (Lovretić, 1990:244). Maćehu (*maćuvu*) ego zove *majko* ili, ako nije mnogo starija od njega, *nino*. Ženska osoba pastorčad, "ako ji priljubi", naziva svojom *dicom* (Lovretić, 1990:244). Srodnici, dakle, koji su s egom u srodstvu nastalom sklapanjem braka dobivaju nazive koji se koriste unutar krvnoga srodstva i od kojih neki označavaju čak i najbliže krvne srodnike (ženskog pretka u prvom koljenu, te potomke u prvom koljenu).

Već spomenuti nazivi *didak* i *baka (baba)* u TSO također ne poštuju ovu kategoriju ako se uzme u obzir da se njima, osim predaka u drugom i trećem koljenu međusobno označavaju i bračni partneri koji imaju unuke jer je tu riječ o srođnicima koji su u srodstvu nastalom sklapanjem braka. U TSS nazive *mama, mamica, tatek* i *tata* također međusobno upotrebljavaju bračni partneri koji imaju potomstvo.

Kroeber u vezi s kategorijom koja bi izražavala "stanje" osobe putem koje se ostvaruje srodstvo kaže: "osoba koja služi kao veza srodstva može biti živa ili mrtva, oženjena ili rastavljena"³⁵ (Kroeber, 1952:176). Što se tiče naziva rodbine u sve četiri ispitane terminologije, takva kategorija ne postoji. Na primjer, *sestrić* je u TSR sin ženskoj osobi bez obzira je li *sestra*, odnosno osoba putem koje se ostvaruje srodstvo živa ili nije itd. U svojti također ne postoje različiti nazivi za srodnike s obzirom na ovu

³⁵ "...the person serving as the bond of relationship may be alive or dead, married or no longer married" (Kroeber, 1952:176).

kategoriju,³⁶ ali valja naglasiti da "svojbinske (veze) prestaju smrću jednoga bračnog druga ili rastavom braka" (Hraste, 1956:2). Hoće li i nakon smrti jednoga od supružnika ili pak rastave braka osobe koje su bile u srodstvu nastalom sklapanjem braka i dalje biti označavane istim nazivima kao i prije smrti ili rastave, to vjerojatno ovisi o pojedinim slučajevima.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza terminologija srodstva na osnovi osam Kroeberovih kategorija te na osnovi broja poznatih i uporabnih termina pokazuje da hrvatska terminologija srodstva nipošto ne razlikuje nazivom sve osobe uključene u srodstvo. To je vidljivo i u terminologiji iz *Rječnika rodbinskih naziva* i u terminologijama predstavljjenima u etnografskim monografijama. Hrvatska terminologija srodstva ne može se, dakle, odrediti kao opisni sustav terminologije srodstva. Velik broj naziva ne znači istodobno da ti nazivi pokrivaju sve moguće vrste i stupnjeve srodstva. Robin Fox kaže: "Mnogim će se narodima naša nesposobnost da razlikujemo majčina i očeva brata činiti ne samo dokazom gluposti nego, štoviše, nemoralnim"³⁷ (Fox, 1967:240-241). Naše nerazlikovanje između očevih i majčinih roditelja također se nekome može činiti dokazom gluposti. Dakle, ono što se "korisniku" nekog sustava terminologije srodstva čini sasvim prirodnim, "korisniku" nekog drugog sustava može biti vrlo neobično. Ono što se nekome čini ne-klasificirajućim sustavom za drugoga može biti izrazito klasificirajući sustav.

Pa čak ni ostvarenje svih osam Kroeberovih kategorija ne znači da sustav koji ih ostvaruje nije klasificirajući. Broj kategorija može se povećavati: jedna od njih može, na primjer, biti dob *ega*. U TSP ego ponekad "u ditinjskoj dobi" naziva svoje pretke u prvome koljenu osobnim imenom. Sintagma "u ditinjskoj dobi" sugerira da ego nakon što odraste (iako se na osnovi podataka iz Ivaniševićeve monografije ne može znati kad ego izlazi iz "ditinjske dobi") prestaje na takav način označavati svoje pretke, odnosno, uporabu osobnog imena za srodnike zamjenjuje uporaba nekog od termina srodstva. Osobno ime, naravno, nije termin srodstva, ali je njegova uporaba jedan od načina označavanja srodnika pa zato mislim da ni tu uporabu ne treba zanemariti. Iz istoga sam razloga u ovu analizu uvrstila nazive koji se koriste u osobnom obraćanju ili koji se mogu označiti kao uporabni nazivi za razliku od onih koji su poznati, ali se ne upotrebljavaju u svakidašnjem komuniciranju.

³⁶ Lovretić kaže: "*Ujak, stric i tetka* jesu rod po krvi, zato ujak i stric ne moraju biti oženjeni, tetka ne mora biti udata. *Ujna, strina i tetak* mogu biti samo oni, koji su vinčani" (Lovretić, 1990:246). Ove rečenice pokazuju samo da netko tko je označen nazivima *ujna, strina* i *tetak* mora biti u braku jer su to nazivi koji se ne upotrebljavaju ni za jednog srodnika unutar rodbine odnosno krvnog srodstva. Međutim, ne kazuju ništa o tome mijenja li se naziv tih srodnika u slučaju smrti osobe putem koje je ostvareno srodstvo ili u slučaju rastave braka.

³⁷ "But to many peoples our failure to distinguish between mother's and father's brothers would seem not only evidence of stupidity but downright immoral into the bargain" (Fox, 1967:240-241).

Uporabni nazivi su za etnologiju barem jednako važni kao i ovi drugi. Oni pokazuju odstupanje od "zadanoga sustava", pokazuju kako ljudi vide svijet oko sebe. Mate Hraste piše: "Sjećam se, da je prije 50 godina mene i moje drugove u osnovnoj školi učitelj učio, što je *stric*, a što *ujak* (ujac), jer je u tome kraju zajednički naziv za *strica*, *ujaka* i *tetka barba* (tal. barba). Tim se nazivom iz poštovanja oslovljava i svaki stariji muškarac, s kojim nismo ni u kakvom rodu. Mi smo svi zajedno u školi, gotovo skandirajući, ponavljali: Očev brat je meni stric. Majčin brat meni je ujak. Razliku između *strine*, *ujne* i *tetke* nije nam ni objašnjavao, jer je to nama bilo gotovo nemoguće shvatiti i zapamtiti. Mi smo sve njih zajedničkim nazivom zvali *tetka*, kao što smo iz poštovanja nazivali i svaku drugu stariju udatu i neudatu ženu, s kojom nismo bili ni u kakvom srodstvu. O *zaovi* i *jetrvi* nije nam ni pokušao govoriti, jer, po svoj prilici, ni on kao čakavac nije to znao" (Hraste, 1956:2). Ovaj odlomak, vjerojatno upravo zato što je pisan autobiografski, vrlo ilustrativno pokazuje razliku između onoga "što treba biti" i onoga "što jest". Tanocki može smatrati da "treba očuvati sustav rodbinskih naziva u našem književnom jeziku u njegovu nepromijenjenu i cjelovitu obliku" i da pritom "odnos značenja i rodbinskih naziva treba biti u načelu jednoznačno određen i jednoplošno stilski obilježen" (Tanocki, 1986:12), ali čak ni u standardnom jeziku tako nešto nije moguće, a pogotovo nije moguće u kolokvijalnom izričaju. Riječi su, pa tako i termini srodstva, višeznačne, njihova se uporaba prenosi s jedne pojave na drugu, njihovo značenjsko polje se širi, pa opet suzuje, one nestaju ili se javljaju nove.

Na žalost, terminologije srodstva iz etnografskih monografija uglavnom ne nude mogućnost istraživanja razlika između *normativnih sustava* i *uporabnih naziva*.³⁸ Ipak, moguće je uočiti neke osobine koje razlikuju ta dva sustava. TSO pruža najviše mogućnosti za tako nešto.

Uporabna terminologija srodstva (ili nazivi koji se koriste u osobnom obraćanju) pokazuje tendenciju za smanjenjem broja termina: isti nazivi upotrebljavaju se za više srodnika i to tako da se jedan naziv koji označava određenog srodnika prenosi i na drugog srodnika (tako *baka* postaje i srodnica koja je inače označena kao *prababa*)

³⁸ Nazivi *normativni* i *uporabni* sustav ne izražavaju na najbolji način odnos između dviju razina sustava terminologije srodstva. Oni, naime, impliciraju da jedan sustav pripadnici zajednice doživljavaju kao normu, a da drugi sustav (*uporabni*) za njih znači odstupanje od norme. Za takvo određenje bilo bi potrebno u istraživanje uključiti i stavove "korisnika" sustava. Osim toga, riječ je zapravo o više negoli o dvjema razinama sustava terminologije srodstva. Onaj koji je ovdje označen kao *normativni*, a odnosi se na TSO, također je i *uporabni*: Lovrečić, naime, nigdje ne kaže da se pojedini nazivi ne upotrebljavaju već samo da se oni upotrebljavaju "po tragu", za razliku od onih koji se upotrebljavaju u osobnom obraćanju. S druge strane, Ivanišević spominje postojanje termina koji su poznati, ali se ne upotrebljavaju. Tu je riječ o novoj razini: onoj na kojoj neki sustav postoji samo kao neaktualiziran. Lang pak na jednome mjestu kaže da potomci u prvom koljenu, koji svoje roditelje nazivaju *tatek*, *tata*, *otec*, *mama*, *mati*, *mamica*, "pred drugima obojemu kažu: *roditeli*, *stariši*, *starci*" (Lang, 1992:370). To bi upućivalo na novu vrstu razlikovanja: riječ je o osobnom obraćanju u kojemu se termini razlikuju s obzirom na prisutnost "treće" osobe.

Ipak, u nedostatku boljih termina, upotrijebila sam nazive *normativni* i *uporabni*, kojima sam željela izraziti razliku između raznih razina na kojima postoje sustavi terminologije srodstva.

ili se stvara novi naziv koji označuje više srodnika (*didak* i *pradid* postaju *dido*). *Jetrva*, *zaova* i *snaja* postaju *seke*. Tu je važno naglasiti da se istodobno događaju dvije promjene: s jedne se strane smanjuje broj termina, pa jedan termin označava više osoba, a s druge se strane javlja nova kategorija koja u normativnom sustavu terminologije ne postoji - kategorija razlikovanja osoba u srodstvu s obzirom na njihovu dob. Tako ista srodnica u jednom slučaju ima naziv *seka*, a u drugome, kad je starija od ega, *snaja* ili *snaša* (bratova žena) odnosno *nena* (žena muževa brata i muževa sestra).

Lovretić čak otkriva "način razmišljanja" onih koji upotrebljavaju određene termine - ili barem ono što on smatra da to jest - način koji je često skriven pa se zato neke uporabe termina čine nelogičnima. Način na koji nastaje neki naziv ili razlog zbog kojega se upotrebljava najčešće je nepoznat i onima koji taj naziv koriste. Termin *svak*, osim što označava sestrina muža ženskoj osobi kao i u terminologiji srodstva u TSR, u TSO označava i muža muževe sestre. Lovretić kaže: "A baš zato, jer snaja zove zaovu *seko*, smije i zaovinu mužu reći: *svače*, jer je muž njezine tobož sestre..." (Lovretić, 1990:245).

Na drugome pak mjestu Lovretić piše: "Ako ž e n s k a rekne o kome da joj je *svak*, zna se, da ima sestru, a to je sestrin čovik" (Lovretić, 1990:245). Ovdje su očite konfrontacije dvaju sustava terminologije srodstva: po jednome je naziv ograničen na jednog srodnika i točno definiran, pa Lovretić može reći "zna se"; po drugome naziv označava dva različita srodnika (povezana u jednu skupinu na osnovi nekih osobina koje se u drugom sustavu terminologije ne moraju činiti prirodnima i samorazumljivima) pa se zapravo "ne zna" da je svak "sestrin čovik", jer može biti i muževe sestre muž.

Iako Ivanišević i Lang uglavnom ne provode ovo razlikovanje između dvije vrste sustava (a moguće je da takvog razlikovanja ni nema tamo gdje nije naglašeno), ipak se, možda slučajno, otkrivaju odstupanja od normativnog sustava. Tako, na primjer, nazivi *nećak* i *nestera* označavaju sestrinu djecu muškoj osobi u TSP. Ali, Ivanišević kaže: "Brat materin je dicit ujac, njegova jin je žena ujna, a oni su njiman nećaci i nestere" (Ivanišević, 1987:332). Nazive za muževe srodnike unutar rodbine koristi i žena za te srodnike koji su s njom u srodstvu nastalom sklapanjem braka. Pitanje je jesu li ti nazivi za srodnike u svojiti zaista dio normativnog sustava terminologije ili odstupanje sustava. Dok se u ovome slučaju to ne može sa sigurnošću reći, sasvim je sigurno da bračni partneri nisu *tatek* i *mama* u sustavu terminologije srodstva. Lang ove nazive ni ne uključuje u terminologiju srodstva, ali oni su ipak jedan od načina na koji bračni partner označava drugog bračnog partnera - preuzimanjem naziva za pretka u prvome koljenu. I ono što se može činiti vrlo neobičnim, ima sasvim razumljivo objašnjenje: Lovretić, govoreći o sličnom slučaju u TSO - kad se bračni partneri, koji imaju unuke, međusobno oslovljavaju kao *baka* i *didak* - kaže da to čine "da se dica priuče tom imenu".

Da bi se moglo dati opće određenje hrvatske terminologije srodstva, trebalo bi u istraživanje uključiti i mnoge druge hrvatske regije³⁹ te promjene u vremenu.⁴⁰ Na osnovi podataka koji su predstavljeni u ovome radu može se zaključiti da hrvatska terminologija srodstva - kao nadkategorija koja u sebi uključuje razne vrste terminologija srodstva - nije jedinstvena već da se sastoji od međusobno različitih terminologija srodstva. Riječ je o regionalno različitim terminologijama, zatim o razlikama unutar pojedinih terminologija na osnovi kojih se može govoriti o uporabnom i normativnom sustavu te o razlikama koje su osnovane na manje ili više klasificirajućem karakteru terminologija. Dijakronijski pristup, koji u ovome radu nije bio moguć zbog nepostojanja podataka o promjenama terminologija srodstva u vremenu, vjerojatno bi također pokazao "nejedinstvenost" hrvatske terminologije srodstva. S tim u vezi treba spomenuti da pojedine razlike u regionalnim terminologijama vjerojatno upućuju i na dijakronijske razlike: termini *švogor* i *švogorica* u TSS vremenski su vjerojatno "mlađi" termini. Riječ je, naime, o posuđenicama iz njemačkoga jezika koje se javljaju kao termini koji pokrivaju više značenja. Na osnovi toga se ne može zaključiti da su ti termini u TSS zamijenili neke ranije, vremenski "starije" termine, jer postoji mogućnost da su oni ispunili "prazna mjesta" u terminologiji srodstva, ali kao posuđenice upućuju na svoje "mlađe" porijeklo i time ukazuju na važnost dijakronijskog, a ne samo sinkronijskog pristupa.

Hrvatska terminologija srodstva, kao nadkategorija, poznaje relativno velik broj naziva za srodnike, a taj je broj veći u terminologiji iz *Rječnika rodbinskih naziva* negoli u terminologijama iz etnografskih monografija, kao što je uglavnom i dosljednije provedeno razlikovanje Kroeberovih osam kategorija.⁴¹ Osim toga, uporabna terminologija pokazuje tendenciju za smanjenjem broja termina i više naginje klasificirajućem sustavu. I ako se odbaci razlikovanje između opisnog i klasificirajućih sustava, jer su svi sustavi klasificirajući upravo zato što pripadaju jeziku koji je klasificirajući po svojoj biti, ostaje ipak mogućnost razlikovanja između različitih sustava. S obzirom na broj naziva srodstva i s obzirom na ostvarenje Kroeberovih kategorija srodstva u tim nazivima, sustavi mogu biti više ili manje klasificirajući. Međutim, za takvo određenje sustava potrebna je usporedba s drugim sustavima terminologije srodstva.

³⁹ Vidljivo je, na primjer, da terminologija srodstva o kojoj u svom autobiografskom odlomku govori Mate Hraste na sasvim drukčiji način od ovdje predstavljenih terminologija označava neke članove srodstva.

⁴⁰ Tanocki piše: "U novije vrijeme i u našem se jeziku osjeća težnja za suženjem sustava rodbinskih naziva. Pri tome se neki nazivi međusobno zamjenjuju ili nepotrebno posuđuju iz stranih jezika. Tako na primjer riječ bratić sve više gubi svoje izvorno značenje bratov sin i sve češće se upotrebljava u značenju stričev, ujakov ili tetkin sin, kao što i riječ sestrična dolazi u značenju stričeva, ujakova ili tetkina kći. Istovremeno se na napušteno značenjsko polje umjesto bratića i sestrične nameću značenjski neutralnije riječi nećak i nećakinja, te i one postaju nepotrebno višeznačne" (Tanocki, 1986:11-12).

⁴¹ S obzirom na već spomenuta nastojanja autora *Rječnika rodbinskih naziva* ovakvo je razlikovanje između terminologije srodstva koju on donosi i terminologija iz etnografskih monografija razumljivo.

Na kraju bih još željela reći zašto smatram da je terminologija srodstva važan predmet etnologije. "Malinowski je prezirao *algebru srodstva*, kako je nazivao proučavanje nazivlja, i mnogi ga antropolozi slijede u tom preziru inzistirajući na tome da bismo morali proučavati *ponašanje ili pravila*, a ne jezik"⁴² (Fox, 1967:243). S druge strane antropolozi su upravo proučavanjem terminologija srodstva proučavali "ponašanje" ili "pravila". Sustavi terminologije srodstva ne pokazuju samo lingvističke osobine nekog jezika već su povezani sa sustavima srodstva, a time i s pojedinim društvenim odnosima unutar neke skupine. Tu naravno nije riječ o uzročno posljedičnoj povezanosti, niti terminološke klasifikacije moraju ili mogu uvijek i potpuno odgovarati društvenoj stvarnosti. Ipak, terminologija srodstva može biti važna za različita istraživanja.

Jedan od primjera istraživanja podudaranja terminologije srodstva s društvenom organizacijom u zajednici u kojoj se ta terminologija koristi jest Hammelovo istraživanje hrvatskih i srpskih terminologija srodstva (Hammel, 1957). Ne želim ovdje iznositi rezultate tog istraživanja niti ispitivati njihovu valjanost, već samo dati jedan od primjera koji pokazuje kako se terminologija srodstva može promatrati u antropologiji. Tako Hammel postojanje samo jednog naziva i za očevu i za majčinu sestru objašnjava ovako: "...povezivanje tetki može biti u korelaciji s nevažnošću tih srodnika u pitanjima stanovanja, nasljeđivanja imovine i nasljeđivanja obiteljskog imena. Majčina sestra je u tim pitanjima potpuno odvojena od muškog ega; očeva sestra može sudjelovati u raspolaganju zajedničkom imovinom domaćinstva prije udaje, ali je iz toga potpuno isključena nakon udaje"⁴³ (Hammel, 1957:64).

Ograničila sam se u ovome radu na ispitivanje pojedinih terminologija srodstva kao takvih, bez ispitivanja njihova odnosa s kulturom ili društvenom organizacijom, pravilima ponašanja, običajima zajednica u kojima one postoje, odnosno, u kojima su postojale. Takvo bi istraživanje svakako zahtijevalo analizu mnogih kulturnih elemenata.

⁴² "Malinowski despised 'kinship algebra', as he called the study of terms, and many anthropologists follow him in this distaste insisting that what we should study is 'behaviour' or 'rules' and not language" (Fox, 1967:243).

⁴³ "...the merging of aunts may correlate with the unimportance of these relatives in matters of residence, property inheritance, and inheritance of the family name. MoSi is completely removed from a male Ego in these matters; FaSi may participate in the use of common domestic property before marriage, but is completely removed after marriage" (Hammel, 1957:64).

LITERATURA

- ANIĆ, Vladimir:** Rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 1994.
- FOX, Robin:** Kinship Terminology, u: Kinship and Marriage, Penguin Books, Baltimore, 1967, str. 240-262.
- HAMMEL, Eugene A.:** Serbo-Croatian kinship terminology, *Kroeber Anthropological Society Papers 16*, 1957, str. 45-75.
- HAVILAND, William A.:** Kinship and Descent, u: Cultural Anthropology, Halt, Rinehart and Winston, New York, Chicago, San Francisco, Dallas, Montreal, Toronto, 1981.
- HRASTE, Mate:** Nazivi za rodbinu i svojtu, *Jezik 1/5*, Zagreb, 1956, str. 1-4.
- IVANIŠEVIĆ, Frano:** Život u obitelji, u: Poljica, narodni život i običaji, Književni krug, Split, 1987, str. 322-332.
- KROEBER, A. L.:** Classificatory Systems of Relationship, u: The nature of culture, Univ of Chicago Press, 1952, str. 175-181.
- LANG, Milan:** Život u porodici, u: Samobor, narodni život i običaji, Zagreb, poduzeće za grafičku djelatnost, Samobor, 1992, str. 357-372.
- LOVRETIĆ, Josip:** Obitelj i rod, u: Otok, Privlačica, Vinkovci, 1990, str. 243-268.
- TANOČKI, Franjo:** Rječnik rodbinskih naziva, Revija, Osijek, 1986.

SOME ASPECTS OF THE CROATIAN KINSHIP TERMINOLOGY

Summary

The paper presents an attempt to analyze some aspects of kinship terminology based on ethnographic literature and kinship terminology in the standard Croatian language, compared with features of kinship terminology presented in anthropological literature. There is an examination of a possibility to define the Croatian kinship terminology as a descriptive system of kinship terminology, that is as such a system in which all persons included in kinship are distinguished by a specific term category. The analysis indicates that such a definition is not conceivable because the very distinction between descriptive and classificatory systems is founded on a scientist's subjective point of view. Although the existing categories of the Croatian kinship terminology do not cover all types and degrees of kinship their quantity as well as the real usage of some kinship terms make the Croatian kinship terminology one of the systems that might be called less classificatory. However, for such a conclusion more comparative studies with other systems of kinship terminology is needed, which is not carried out in this paper. The comparison between normative systems on the one hand and established and used terms in ethnographic monographs on the other hand shows tendencies of the terminology in use to decrease in term number, that is a tendency toward a more classificatory system.

Translated by Valentina Gulin-Zrnić